

Ramon Saizarbitoria eta Joxe Azurmendirekin solasean

*A dialogue between Ramon Saizarbitoria
and Joxe Azurmendi*

Iñaki ALDEKOA BEITIA
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

Jasotze data: 2018.09.21. Onartze data: 2018.10.22

LABURPENA

Eleberrigilea politeista da bokazioz, hau da, jainko bat baino gehiagorekin lehian eraikiko du nobela; filosofoek, berriz, ideia, kontzeptu eta historiarekin egingo dute lan, hau da, pentsamenduarekin. Baina, gaurko munduan, bata zein bestea, ideia eta bulkada kontrajarrien artean asmatu nahian aurkituko dituzu. Idazlearen eta filosofoaren arteko solasa.

Gako-hitzak: Ilustrazioa, erromantizismoa, abertzaletasuna, demokrazia.

ABSTRACT

The novelist is polytheist by vocation, that is, s/he is going to create the novel with agonizing rivalry among more than one god. Philosophers, though, will work with ideas, concepts, history and specially with the mind. But in this age, you will find both, the novelist and the philosopher, dealing with opposing ideas and impulses in order to succeed. The talk between the the writer and the philosopher.

Keywords: Enlightenment, romanticism, nationalism, democracy.

Galdera honexekin hasten zuen Joxe Azurmendik *Demokratak eta biolentoak* (1997) liburua: “Zer zarete lehenago, abertzaleak ala demokratik?” Badirudi, galdera eginda dagoen bezala, ez duela biak aukeratzeko alternatibarik eskaini nahi. Eta bati datorkio gogora Pascalek idatzi zuen hura, alegia, gaitz guztiak esklusiotik datozela. Edo, beste modu batean esanda, gauzak muturreraino polarizatzeak bere onetik erauztea dakarrela. Joxe Azurmendiren galderari begirik galdu gabe (helduko zaio gaia-ri aurrerago), *Martutene* (2012) nobelako pertsonaiengan jarriko dugu arreta, eta ikusi nola daramaten haiek auzia, auzirik balego.

1. Lehenik eta behin, esan dezadan, Martin idazlea, Iñaki Abaitua medikua edo Julia itzultzailea pertsonaia sendoak direla, E. M. Fosterrek (1983: 74-84) erabiltzen zuen adieran, beteak. Horrekin esan nahi dut ez direla estereotipoak edo ezeren sinbolo edo abstrakzio huts. Hau da, nobela handietan gertatu ohi den bezala, honetan ere, bizitzaren horizonte edo dimentsio gizatiarretik begiratuta, pertsonaion mundua aberatsa eta konplexua da. Martin idazleak ilustratuen Entziklopediaren ale bat du etxean, argi utziaz arrazoimenaren aldeko Martinen hautua; ilustrazioaren oinordeko dauka bere burua. Eta gainera, euskaraz idazten du. Eta Parisko ilustrazioaren oinordeko hori ez da Baudelaire bezalako poeta batekin itsutuko. Alderantziz, frantsesez idazten ez duen modu berean, Lizardi (edo Bilintx) bat nahiago izango du bere literaturaren inspiraziorako. Jakin, badaki Baudelaire poeta handiagoa dela (eta unibertsalagoa), baina Lizardi bereagoa sentitzen du. Martin idazlea, zerbait ez baldin bada, probintzianoa da.

Iñaki Abaituaren efemeride politikoan data bazterrezinak daude: 1789, 1813, 1931, 1936, 1975. Data horien atzean, norbere (pertsonaiaren) biografiaren historia politiko eta soziala daude. Begiratu batean, badakigu, Iñaki Abaituak ere bere egiten duela Ilustrazioaren ondare intelektuala; gogoan gordetzen duela askatzaileek beraiek Donostia erre zuten eguna; gogoan du Errepublika aldarrikatu zuen eguna; beste hainbeste 1936ko gerraz; eta 1975eko fusilamenduen eguna (bereziki Angel Otaegi eta Txikirenak). Beraz, balio errepublikano eta liberalak ez ditu saltzeko Abaituak; eta bere jardun publiko eta sozialean demokrata bat da. Martin

idazlea eta Julia itzultzailea adinakoa. Eta aldi berean, hirurak dira abertzaleak. Hala ere, ez batak ez besteek jarriko lukete lur eremua pertsonen gainetik; hiruretatik inork ez luke esango “gu besteak baino hobegoak gara” hori, ez dira horren patetikoak; eta ez daude gorrotoaren pedagogiarik ereitearen alde.

Martinek badaki –ez gutxiago besteek– zein garrantzi handia duen sentimenduak abertzaletasunaren altzoan. Badaki bihotzaren agindupean ernaltzen dela sentimendu hori. Martini hozkia eragiten diote beren buruak arrazionalistatzat dauzkaten harroputzek, arrazionalismoaren lau “tropo” (edo klixex) jarraian erabiltzeko gauza direnerako, pentagrama horretatik aldentzen den guztia irrazionaltzat edo aurrejuztzat kondenatuko luketenez. Ilustrazioaren ekarpen makurrenaren jarraitzaile dogmatikoak dira, ausazko giza izaera baten izenean, munduaren berezitasun eta diferentziak erdeinu harroputzez tratatuz. Eta are gutxiago jasango ditu, gainera, norbere sentimenduak zauritu beste helbururik ez dituztenean. Badaki bere kautan, badela arrazoimenaren langa gainditzen ez duen sentimendurik, baina zer egingo zaio bada; bere buruari esango dio ez dela gizakia ogiz bakarrik bizi.

Medikuaren senaz baliatuz, sendagarria irizten dio Abaituak abertzaletasunari, baita geureari ere, aplikatu zaion botika desmitifikatzailea. Izan ere, beti dago non leundu abertzaletasun suharraren eldarnio historiko eta patrioterotan; nahiz eta beldur den erabilitako dosia gehiegizkoa ez ote den gertatu: “Euskal Herriak ziur asko beharrezkoa zuen desmitifikatze tratamendupean jartzea, baina sobera gogorra omen da, ordea, gogorregia, aplikatu diotena, eta hesteetako flora arrastorik gabe ari omen dira uzten... Mitoen gezurra agerian jarri, euskal nortasuna ukatzeko. Mitoak gezurra dira, nork uka lezake hori, baina egiantzekotasuna emateko ahalak egiten ditu euskaldunak bereziak... Berdintasunarena mitoa izango da, baina euskaldunek sinetsi egiten zuten duintasunak ez dakiela klase sozialez, eta nobleak zirela jakinarazi zioten munduari. Horregatik ez zuten euskaldunik zafratzen ahal Gaztelan, eta Humboldt eta Weber bezalako begirale zuhurrei mira egiten zieten...” (2012: 248).

Beraz, ez da nahikoa arrazoimen desmitifikatzaile eta bateragarri-narekin; herri bakoitzak bere flora partikularra usaindu eta babestu nahiko luke arrazoimen dominatzailearen gainetik. Bizitzeko estilo bat, izateko modu bat, ñabardurak. Juliak ere modu atsegin eta pedagogiko batean eman nahiko lioke buelta mitoen aferari. Martin, Julia eta Abaitua sentibera jartzen dira euskal kantu zaharrak entzutean: “Hunkibera ze-

goen Julia krabaren eta txakolinaren ostean, eta aspaldian entzun gabeko kanta zaharrek malkotan jarri zuten ia. Begi-bistakoa da gaztetan lagun artean kantatzen ziren kantu eder horiek bihotzean uzten joan diren sedimentu horretan ernatzen dela abertzaletasuna. Bihotz kolektiboaren taupadak sentitzen zituen Abaituak agur esatera gerturatu zitzaientean” (2012: 180). Bai, hala da, bihotz kolektiboaren edo tribuaren baitatik iritsitako ahots seduzitzaile eta kitzikagarri horien eragina gozoagoa zen taldean, kuadrillan kantatzen zirenean. Baita arriskutsuagoa ere. Izan ere, letrak zioenaz haratago, musikaren melodiak orain premiatsua gainditu eta konpartitutako halako sentimendu urrun eta zehaztugabe batera garraiatzeko gai dira. Iragan urrun eta lauso hark, ordea, gure bihotzak interpelatu egiten zituen, melodia kitzikagarri haien babesean geuri ere hitz egiten ziguten ahotsak entzuteraino. Arbasoen ahotsak, asaba-zaharrenak. Honela mintzo zaigu Saizarbitoria:

“Kepak, ordea, ez dakizki “Ene aberri lastana”ren hitzak, beharbada horregatik maite ditu mitoak. Abaituak, berriz, amarengandik ikasi zuen, ez du uste beste modurik dagoenik. Musika ederra da, oso ederra ere esango luke, letra higuingarria den beste, eta batzuetan, zergatik ez dakiela, malenkonia-egoera batean murgildu denean, hondo-hondotik ateratzen zaio bertso hori. “Ene aberri lastana”, erauzi egiten du arimatik eta arindu egiten zaio pena. Ez da bakarrik kantatzeko kantua, baina beldurra emango lioke taldean kantatzeak” (2012: 250). Jon Juaristik hauxe idatzi zuen *El bucle melancólico* liburuan (1997: 268): “Eta bularrean sentitzen dut orduan malenkonia mingarri eta ezagun baten zitzada, nire arbasoen ahotsekin batera heltzen zaidana. Eta urte trumoitsuetan barrera galdu ez dudana zuhurtziazko masta hauskorrari heldu beharrean izaten naiz, ezen ahots horiek inoiz ahaztu gabeko maitasun bati buruz mintzatzen zaizkit, euriz bustitako garoen distiraz, askatasunaren egun-sentirantz urre gorri sutsu diren basoez: bizitzaren edertasun eta xamurtasun oroz mintzo zaizkit, baina entzuten dut beren artean ahots larde-riatsua, negarrez igaro zen atsoarena, kitaezina den odol sariaren ordaina eskatuz”.

Nola deszifratu ahotsen esanahia? Iraganaz eta edertasunaz, gaur gaurko mundu adimentsu eta errealistaz bestaldera dagoen xamurtasunaz eta maitasunaz ari zaizkio ahotsak hitz egiten. Unamunoren “Orhoit gutaz” poemako bertsoen oihartzunak datozkio: “... ez dute entzungo euri/ amatiarraren kanta garoak/isurtzen duena gure aberriaren altzoan / zeru kantaren...”; Lauaxetaren “Mendigoxalearena” hurrengo: “askatasun-goxalderuntz/ sugarra dira basoak”; eta armak hartzera deitzen gaituen agindua. *Martutenen* eta *Bukle melankonikoan*, bietan aipatzen zaigu

Unamunoren “Orhoit gutaz” poemaren alboan Gorka Knörren “*Morts pour la patrie*”, aurrenekoaren oihartzun eguneratua bigarrena. Baina guk Gorka Knörrekin kantatzen genuenean, ez genituen buruan “Orhoit gutaz” poemako Lehen Mundu Gerran hil ziren Biriaturko soldadu haiek, gertuagoko hildakoez kantatzen genuen guk. Baina axola al dio zer zioen kantuarren letrak zehazki? Zehaztasuna ez da sentimenduak eragiteko hauspoa; aitzitik, zentzuak ukatu egingo luke kantaren xarma. *Martutene* (2012: 181) nobelako irlandarren pasadizoak erakusten digun bezala, bakoitzak bere iragan, nostalgia (herrimin) eta galdutako gerrengatik –nahiz imajinarioak izan– egiten du negar. “Gau batean tabernan omen zeuden edanean eta sentimendu handiz kantuan, gainerako bezeroek entzuten zieten bitartean, ongi kantatzen zutenei errespetu handiz entzuten baitzitaien. Ondoko mahian andre-gizon bikotea omen zegoen, adinduak eta atzerritar itxurakoak, ardo botila baten aurrean, entzuten haiek ere. Mokoroak harmonizatutako Egunsentia ari ziren kantatzen, “ixilik dago tantai gañean / lengo txori berritsuba / lumatxo bigun arro artean / gorderik bere buruba”, eta herabe hasieran baina gero eta gogotsuago ondoren, bikote atzerritarraren ahotsak batzen zitzaizkiela konturatu ziren. Kantu bera hizkuntza desberdinetan kantatu zuten beraz, zirrara berdinka lotuta, baina harrituta hain berea zen zerbait orobat izan zitekeelako atzerritar batzuen. Amaitu zutenean gizon-emakume zaharrek malkotan zeuzkaten begiak, eta topa egin omen zuten beren aberri urrunagatik...”.

Abertzaletasunaren ernamuinak iraganean daude, eta oraina du kontraispilu. “Garai haiek... politikaz hitz egin beharrean bizkarretik helduta kantatzen genuen haiek”. Lehendabizi sentimendu suharra; gero dator politika. Abertzaletasunaren muinean seguru asko emozioaren zirrara dago, nahiz eta ideologiaren moztarpean agertu. Iraganean daude gaztetasuna eta zinezko maitasunaren edertasuna; orainean, berriz, maitasunaren porrotak, bizitzaren desenkatu eta dezepzioak. Oroimina. Erromantizismorik gabe ez dago historikoki abertzaletasun sentimendurik; beraz, erromantizismoa errealismoari eta positibismoari kontrajarren zaizkio hemen. Subjektiboa eta ideala, batean; eta objektibotasuna eta erreala, bestean. (Schopenhauerrek ere, filosoforik artistenak, Wagner, Nietzsche eta Baudelaire xarmatu zituenak, artean eta, bereziki musikan, ikusi zuen bizitzaren lehia eta borroka eternalaren baitan atsedene sendagarri bakana).

Otzetako “Mendixa” jatetxetik sentibera atera zen Julia, eta Martutenera bidean: “Deban sartzen ari zirela, bertako hondartzan bizi izandako

eszena bat etorri zitzaion burura. Ez zekien ezer mutil hartaz. Gerran zebilela bai, eta beste aldera pasatzekoa zela... Biak etzanda, ahoz gora hondarretan etzanda... Ez da oroitzen ondoren, egun osoan zer egin zuen triste eta amultsua zen mutil harekin, agian ez zutela berriro elkar ikusiko errepikatzen ziola besterik. Errudun sentitu zen, dudarik gabe, borrokara zihoan gudaria agurtu ondoren bera etxera joango zelako, eta gaututakoan hondartzara bueltatzea eskatu zionean baietz esan zion. Maitasuna egitea ordea, berak proposatu zion... Gaez, ilargia zeruan uhinen murmurioa entzungo dudanean, zutaz oroituko naiz” esan zuen. Lehen aldia zen, halaber, brageta itxi ondoren zerbait polita esaten ziotela, eta nahitasun handia sentitu nuen harenganako” (2012: 182). Martini esan zion kantu baten pasarte etorri zitzaioa gogora: “Gaez ilargia zeruan uhinen murmurioa entzungo dudanean, zutaz oroituko naiz”. Musika eta hondartzako uhinen murmurioa dira mutilaren maitasunaren oihartzuna dakarzkionak. Martinen pixagurak erreskatatu zuen Julia bere amets giro ezitik, “eta Juliari arrunkeria iruditu zitzaion gernu gaietara pasatzea”.

2. James Joycek idatzi zuen “Hilak” ipuina, *Dublindarrak* (1999) ipuin-libururako idatzi zuen azkena. Festa baten ondoren, Gabriel eta Gretta bikotea hotelera itzuli ziren eta inpentsan andrea malkotan jarri zen. Festa amaitu eta abiatzeko zirela, gonbidatu batek kantu irlandar bat kantatu zuen, Grettari gaztetako maitearen oroitzapena ekarri ziona. Izan ere, Michael Fureyk kantu huraxe kantatzen zion Grettari. Baina Michael Furey hilda zegoen. Eta senarrak galdetu zionean ea zergatik hil zen mutila, berarengatik hil zela erantzun zion emazteak negar batean, bereganako maitasunak hil zuela. Hunkidurak eta penak abailduta loak hartu zuen Gretta, eta une horretantxe hasi zen konturatzen Gabriel bere emaztearen bizitzan jokatu zuen paper kaskarraz. Eta pentsatu zuen halako zerbait izan behar zuela maitasunak. Eta bera (eta baita Gretta ere) urrun zeudela jada gaztetasun eta edertasun distiratsu hartatik. Gabriel gizon prestua zen, eskuzabala eta errespetatua; haren ondoan, gas fabrika bateko enplegatua zen Michael Furey; ezer gutxi zen sozialki. Baina Michael Fureyrenak izango dira iragana, pasioa eta maitasunaren edertasuna. Eta Gabrielen orainaren bizitza zuhur eta arduratsua. Dramaren atze-oihalean, Irlandako nazionalismoa eta hizkuntza gaelikoaren aldeko aldarrikapena dabilta bueltaka; Irlandako eskualde abertzaleeneko zen Michael Furey, Galway-koa, eta handik zetorren baita ere Gretta. Eta azken hau hainbeste hunkitu zuen kantua kantu gaeliko bat zen. Gabriel, berriz, anglofonia zen, eta aldarrikapen abertzaletatik urrun bizi zen. Prentsa

ingelesean idazten zuen. “Lotan nola zegoen begiratzen zion, inoiz elkarrekin senar-emazte gisa bizi izan ez balira bezala. Gabrielen begi aztertzailleak luzaro egon ziren haren aurpegian eta haren ilean pausaturik, eta neskatilatako lehen edertasunaren garai haietan Gretta nolakoa izango zen pentsatu zuenean, adiskidetasunezko gupida bitxi bat sentitu zuen bere baitan harenganako. Ez zuen esan nahi, ezta bere arterako ere, Grettaren aurpegia jada ederra ez zenik, baina bazekien ez zela jada hura Michael Fureyk heriotzari desafio egitearen arrazoia (...). Pentsatu zuen nola ondoan zeukan emakume hark hainbeste urtetan gorde zuen bihotzean maitale haren begien irudia, ez zuela bizi nahi esan zionekoa.

Malko oparoz bete zitzaizkion Gabrieli begiak. Berak ez zuen inoiz horrelakorik sentitu emakume batenganako, baina bazekien sentimendu horrek maitasuna izan behar zuela” (1999: 330-331). Baina Irlanda osoan mara-mara erortzen ari den elurrak iragana eta oraina, hilak eta bizidunak, bilduko ditu zurtasun geruza batean estaliz. “Elurra ari zuen Michael Furey hilobiraturik zegoen muinoan, hilerri bakartiko bazter guztietan (...) eta elurra entzuten zuen Unibertsoan ilaunki erortzen, eta erortzen, ilaunki, beren azken buruko jaitsiera bezala, bizi eta hil guztien gainera” (1999: 332). Irlandako nazionalismo eta katolizismo hertsitzailerari bizkar emanez soilik irudikatu zuen Joycek bere burua artista gisa: *Artistaren gaztetako portreta*-n (1992) Irlandatik kanpo ikusten zuen bere burua. Erbestea zen artistaren patua. Baina emaztea, Nora Bernacle, “Hilak” ipuineko Gretta bezala, Galway-koa zuen, Irlanda mendebaldekoa. Artean gaelikoa hizkuntza bizia zen eskualdekoa. Eta harengandik ezagutu zuen “Aughrim-eko neska”ren kantua, gero “Hilak” ipuinean Michael Fureyk Grettari kantatzen ziona. Gainera, ipuinaren istorioa Nora emaztearen iraganeko maitasun batean oinarritu zen. Ipuin hori idatzi zuenean bikotekidea Erroman bizi zen. Baina “Hilak” ipuinean inoiz baino txeratsuago eta abegikorrago agertzen zen Irlanda zaharreko ohiturekin eta idiosinkrasiarekin. Ez dago inongo mespretxurik; alderantziz, J. Joycek ere arbasoen ahotsak entzuten zituen. Ohartua zen Irlandaren erakarmen sakonaz eta bere burua mastari lotu eta Ulises bihurtu zuen XX. mendeko heroi arruntaren eredu. Ez zuen nahi Irlanda sakonetik zetozkion sirena-kantuak irents zezaten.

Ramon Saizarbitoriaren (2000: 401-464) “Asaba-zaharren baratza” narrazioko Polikarpok ere atzean utzi nahiko lituzke gurasoengandik jasotako aginduak: nazionalismoa eta katolizismoa. Edo gutxienez horien pisua arindu. Ordura arte kristautasunaren bedeinkapenean gurtzen zen arbasoen baratze hori, odolarekin egin zen 68tik aurrera. 60ko hamarral-

ditik aurrera odolak bustitako baratze bilakatu zen. Yeatsen *Cathleen ni Houlihan* (Negarrez igaro zen atsoa, 1902), Errepublikako urteetan behin baino gehiagotan taularatutako antzerki horretako atsoak Irlanda sinbolizatzen du, eta Donough baten heriotzari kantatzen dio hitz hauexekin: “Nireganako maitasunez hil zen; asko dira nire amodioagatik hil direnak”. Lauaxetak “Mendigoxaliarena” poeman zioen moduan: “Dena eman biar yako / matte dan askatasunari”. “Askatasuna” esaten denean “Aberria” esan nahi da. Poesia, emozioa, sedukzioa. Poema elegiakoak (“Orhoit gutz”) edo narrazio elegiakoak (“Hilak”). Nostalgia eta malenkoniak orain konkretutik urrun gelditzen zaigun iragan ahaztezin baina zehaztugabe batera eramanez nahi gaitu. Baina metafora eta ahots zehaztugabe ez da nobela errealistarako egiten; gauza bat da haien musika gozoak limurtzen uztea, eta beste bat haien esanetara errenditzea. Artista batek homeopatikoki erakarriko ditu emozio irrazionalak bere lanera, eta itxura konbentzional batera ekarriz, haien garapen eta kudeaketa gobernatuko ditu. Eta hemen bai, detaile eta zehaztasunik ez da faltako, “Otzeta”ko Eszilaren eta “Martutene”ko Karibdisen artean nabigatu beharko du, iraganaren eta orainaren artean, emozio eta desira sutuen eta arrazionaltasun zibilizatuaren artean.

3. Joxe Azurmendiren azkeneko liburuaren izenburuaren osagaiak hiru dira: hizkuntza, nazioa eta estatua. Esango nuke izenburu horretako hiru kontzeptu horien inguruan bildu dela egilearen azken urteetako ekarpen zabal eta oparoena: *Humboldt: hizkuntza eta pentsamendua* (2007), *Voksgeist-Herri gogoia: Ilustraziotik Nazismora* (2008), *Historia, arraza, nazioa* (2014) eta *Hizkuntza, nazioa, estatua* (2017). Liburu oparoak, jakingarriak eta erudizioz beteak dira guztiak. Asmorik banu ere, ez dut neure burua gai ikusten liburuek mereziko luketen sakontasun mailan aztertzeke. Nire asmoa askoz ere xumeagoa da, baina ez horregatik axola gutxiagokoa, ezen ez da desafio makala (ala bai?) artikuluen hasieran planteatu den galderari erantzutea: “Zer zarete zuek lehenago: abertzale ala demokratik?” *Demokratik eta biolentoak* (1997), baina berdin *Oraingo gazte eroak* (1998), biak ala biak egoera historiko konkretu eta bertsu batean idatziak. Handik aurrera ez dira asko Joxe Azurmendiren liburuetan bueltaka dabiltzan gogoeta gaiak: nazioa eta estatua (politika eta boterea), ilustrazioa eta erromantizismoa, hizkuntza eta demokrazia. Fitxa horiek bi sailetan banatu beharko bagenu, halaxe geratuko litzaiguke tableroa: erromantizismoa, nazioa eta hizkuntza, batetik; eta ilustrazioa, estatua eta demokrazia, bestetik. Herder eta Humboldt, batetik; eta ilustratu frantsesak,

bestetik. Baina azken horien artean ere badira diferentziak: lehenengo taldekoengandik gertuago eta are eragileago, Rousseau eta Montesquieu; eta beste muturrean, bigarren taldearen buru, Voltaire. Kant-ek lanak emango dizkio: ezin uka zenbat duen komunean, ikuspegi historiko, kultural eta antropologikoan, Ilustrazio alemanarekin, baina Herderren eta Humboldtten nazio pre-politikoaren aurrean, Kant errepublikanoa zen eta politikak eta estatuak buruhausteak ematen zizkion; eta gainera, haren etika kategoriko, baldintza gabeko eta unibertsalaren altzoan ez da eroso sentituko. Bai, badakigu bereak direla, azken finean, Ilustrazio betearen azken aldarriak: “Aude sapere!” (ezagutzak askeago egiten gaitu) eta “gizakiak adingabetasunetik atera behar du”.

Jon Sudupek bere *Muniberen ametsa: euskaltasuna eta modernitatea* (1997) liburuan Ilustrazioaren alde idatzitako lau ideia nagusiri erantzunez abiaraziko du Azurmendik Ilustrazioaren kritika *Historia, arraza, nazioa* liburuan (2014). Hauxe zioen Sudupek Ilustrazioaren haritik: “... Ilustrazioak idealik badu, ez da inola ere nazioa, gizateria baizik; ez da nazionalismoa, kosmopolitismoa baino; esentzia historikoen bilaketa ez, baizik aurrerapena. Voltaire, Hume, Kant, Ilustrazioaren ordezkariarik onenatariko guztiak, arrazarik eta mugarik ezagutzen ez duen gizarte eta giza kontzepzioaren aldekoak ziren esplizituki” (in Azurmendi 2014: 178). J. Azurmendiren erantzunean, aipatutako filosofo guztiak eraitsi nahiko litzukeela ematen du, halakoxea baitzen emandako erantzun haserrea: “Voltaireren kosmopolitismoa oraintxe ikusiko dugu; are, Ilustrazio frantsesaren prototipo hori esklaberiaren aldezea zen (...) Humerentzat, orobat, beltzak apenas dira gizaki arrazionalak (...) Kantentzat ere beltzak ezgauza dira pentsatzeko eta sentitzeko (...) Emakumeei eta juduei buruzko haren iritzi negargarriak hobe ez aipatzea. Hainbaten iritzian Kantek zabaldua da arrazaren kontzeptua giza zientzietan”. Ezin du eraman Azurmendik Ilustrazioaren ondarea tamaina horretara mehetzea, lau “tropo” abstraktura errenditzea; gainera, abstrakzio horiek boterearen lanabes nagusi bihurtu direnean. Azken batean, Ilustrazio frantsesaren morroi esaneko asko aurkitu du Espainia aldean, beti Frantziako intelektualen jarraitzaile sutsu. Eta beste hainbeste bertako zenbait intelektualen kasuan; horrexegatik Renani eskainitako liburua: horko “Demokrazia eguneroko plebiszitua da” eta halako topikoen atzean dagoen substantzia bistartzeko. Eta inpaktuzko esaldiaren atzean dagoena da, hain zuzen ere, adierazi nahi den demokraziaren izpirituen kontrakoa: nazionalismo amorratua; gerra eta lurraldea (Alsazia eta Lorrena) galdu dituen Estatuaren nazionalismo erresumindua.

Laburbilduz: Erromantiko alemanen ikuspegian ez du Estatuak nazioa eraikiko; alderantziz baizik, nazioak, herriak sortuko du Estatuak. “Naturala –idazten du Azurmendik (2014: 245) Maziniri jarraituz– nazioa da¹; Estatuak... beti da artifiziala, gerraren (“*creazione brutale della forza*”) edo diplomaziaren ekarpen mudakorra...”. Baiki, Hobbes-ek (1993: 143) itzulingururik gabe adierazi zuen bezala, ezpatarik gabeko itunak hitz antzuak dira, *flatus vocis*. Estatuak boterea da; bere legalitatea indarrean oinarritzen da. Trotskik disimulurik gabe esan zuen hori Brest-Litowsk-en, Lehen Mundu Gerrako armistizioko negoziazioan, eta Max Weberrek gogorarazten digu bere formulazio klasikoan: “Estatuarena da indarraren monopolioa” (2001: 255-256). J. Sudupe eta enparauak buruan, guztiak ere Estatuak zirkulazioan jarritako *doxa* moderno berriaren jarraitzaile akritikoak, esango du: “Ilustrazio-A (sic) goratzeko joera dago gaur gure artean (ezer ez horren kontra, geu ilustratuak izaten saiatzeko baldin bada). Egiaz, ederra da Ilustrazioa. Baina ez Ilustrazio guztiak eta ez kapitulu guztietan” (2014: 186)². Badakigu Herderren eta Kanten artean, Herder herrizalea, naziozale apolitikoa, aukeratuko digula Azurmendik, eta ez Estatuaren arrazionaltasunaren aldeko Kant ilustratua. Baiki, Herderren, Goethen, Schillerren, Humboldt-en nazioa kulturala eta apolitikoa zen. Herderrentzat kultura guztiak zelai bakarreko kolore desberdinetako loreak dira. Harentzat (eta Humboldtentzat), gizakiak direna ez ditu egiten beren artean komun dutenak, diferentziak baizik. Kolore-aniztasuna eta bizitzaren testura ugaria aldeztuko dute. Arrazoimen mende-

[1] Ez gara luzatuko gai horren inguruan dagoen teorizazio eta polarizazioarekin: batek *primordialistak* (nazioa da lehena), beste *modernistak* (E. Gellner) edo *instrumentalistak* (E. Hobsbawm-en) “tradizio asmatuak” edo “Asmatutako artefaktu kulturalak” (Estatuak sortu ditu nazioak); Benedict Anderson-en “Imajinatutako komunitateak” edo Anthony Smith-en etno-sinbolismoa (azken hauena moderatua goa, baina “nazioa”ren egitatetik abiatuz.

[2] Herderrek (eta Erromantizismoak oro har, baina bereziki alemanak: Goethe, Schiller), Frantziako Ilustrazio dogmatiko eta harroari, arrazionalismo eta zientifismo hotz eta uniformatzaileari emandako erantzuna bortitza izan zen. J. Azurmendik bere gain hartu duen zeregina da Estatuak eta haren zerbitzari intelektual organikoengandik, ez Madrilekoak soilik, amorrerandiagoz hartuko ditu etxeak –Parisetik Madrilera eta handik hona–, hirugarren eskutik xurgatutako edabearen debotoei topikoaren mozorroa kentzea. Halaxe egiten du Renan-en figura intelektual eta haren esaldi artxiezagunaren jarraitzaile akritikoekin (*Zer da nazioa?*: “Eguneroko plebiszitua”). Halakoa da haien ahotan entzundakoek eragiten dioten hozkia, aipatzearekin bakarrik, beste testuinguru batean estimuan lukeen filosofoa, borroka intelektuale-rako aitzakia bihurtzen zaiola. Azken batean, Azurmendi bere onetik atertzen duena da gorago aipatu dudana huraxe, hau da, arrazoimenaren lau tropo merkeren izenean bizitzaren dimentsio on eta estimagarri asko, mespretxu eta harropuzkeria intelektualez gainezka, ukatzea.

ratzaile eta harroari mingaina atereaz oldartu zitzaion Hamann aitzindaria Ilustrazioari; Herderrek, geroxeago, esan zuen ez zegoela bera hemen pentsatzeko, izateko baizik, sentitzeko eta bizitzeko. Bizitzak pentsatzen du, eta pentsamendua bizi da. Zergatik bereizi behar dugu arrazoia emozioaren altzotik. Herderrek bazekien –gero Nietzschek bezala– fikzioen hausle agertzen zen arrazoimena bera ere beste fikzio bat zela. Fikzio berri bat jainkotzea. Ideologia bat. Arrazoimen logikoa antzua eta lehorra da; hotza da poesiaren aurrean. Poesia, berriz, bizi-emaile. Ez zuen besterik esan Goethek Mefistofelesen ahotik *Fausto* bikainean: “Teoria oro da grisa... eta berdea bizitzaren urrezko arbola” (2014: 107).

4. Zer egiten dugu orduan Ilustrazioaren eta Iraultzaren tradizioarekin, bizi ditugun Ilustrazioaren ondorengo garai hauetan? Ez Argien mendeko filosofo ilustratu haien baikortasunik, ez Kanten ziurtasun kategorikorik gelditzen ez zaigunean? Zer egiten dugu –kontraesanak gorabehera– lau kontzeptu nagusiren inguruan biltzen den Ilustrazioaren ondarearekin? Arrazoimena, zientzia, humanismoa eta aurrerapenarekin? Humanismoarekin Frantziako iraultzarekin batera aldarrikatu zen “Giza eskubideen aldarrikapen unibertsala” (1789) dago, giza duintasuna babesteko helburuarekin egina, eta demokraziaren muina elikatzen duen aitormena.

Isaiah Berlinen (1983, 1992) ahaleginean dago alea eta lastoa bereiztea, hau da, Ilustrazioaren ondarearen balio positiboak erreskatatzea, negatiboetatik bereiziz. Zeintzuk ziren balio positibo horiek garbi zegoen: Erregimen Zaharreko autoritate aristokratikoaren eta dogma erlijiosoaren aurka matxinatu izana; giza eskubideak eta askatasun pertsonalak Estatuaren tiraniaren aurrean; arrazoimenaren estimua arazoak konpontzeko baliabide gisa. Negatiboak: balizko giza izaeraren izenean, gizakiaren dimentsio historikoa alboratu eta giza balio berdintzaile eta unibertsalak inposatu izana. Izan ere, giza izaera abstraktu horren gainetik dago gizaki historiko konkretua (familia, komunitatea, nazioa). Herderri jarraituz, Berlinek –eta biei jarraituz J. Azurmendik ere bere egingo du– nazio bakoitzak bere ibilbidetxoa egin beharko lukeela zioen, berebera lukeen modu eta jomuga helburu. Zinez konplikatu da balioen arteko konfliktuen artean nabigatzea, bateraezinak direlarik maiz balio horiek beren artean (askatasuna, berdintasuna, anaitasuna). Gainera, mundu koxkor honetako beste izaki bizidunen antzera, gizakiok ere badi-tugu, han eta hemen, geure-geureak ditugun behar konstanteak. Non ez

da oinazea oinaze eta umiliazioa umiliazio? Zein da, baina, laburtuz, Ilustrazioaren azken ondarea? Richard Rorty (1996: 55) pragmatistari jarraituz, esango nuke ideario edo ideia-sorta horien ondorioz sortu diren zenbait erakunderen balioa eta geure egin ditugun zenbait praktika sozial edo prozedura politiko daudela.

Martuteneko hiru protagonista nagusien abertzaletasuna defentsiboa zen, nork bereari eusteko eta mantentzeko ahalegina. Batentzat, 1789ko giza eskubideen aldarrikapen unibertsalak bere ADN politikoan daude; bestearentzat, jakintza modernoaren sinbolo bihurtu zen “Entziklopedia”ko alea errespetuz gordetzekoa da. Hirurak sentitzen dira nolerebait –nahi diren ñabardurak erantsi– Ilustrazioaren oinordeko. ETArek historiako sasoirik gogorrenetan idatzitako *Demokratak eta biolentoak* liburua ez dago, ordea, ñabarduretarako; tazituki eta erabakitasunez hobesten ditu, Ilustrazioaren eta Frantziako Iraultzaren aurka, ideario aristokratiko eta antiburgesa. Libururako aukeratu dituen “*Les maîtres penseurs*” (Mirande, Spengler eta Nietzsche) ez ziren, inondik inora, maisurik egokiek hala moduzko demokrazia batean ezin asmatuz zebilen gizarte baterako. Hirurak ere egile aski interesgarriak izanda, horretan ez dago dudarik, haien pentsamendua irrelebantea zen (eta da) politikaren praktikorako. Aipatutako egile horiek (beste filosofo eta idazle askok bezalaxe) pazientzia gutxitxo erakutsi ohi dute jende arruntaren zorientasun nahi (txatxuen) aurrean. Eta politikari horixe dagokio: pertsona desberdinen amets eta zorientasun xedeen artean gerta daitezkeen talkak saihesteko dago politika. Erromantizismoa ez da egokia politika egiteko orduan. Gauza bat da zer egiten dugun geure bizitza pribatuarekin, edo zer egiten dugun geure bakardadearekin –edo desira eta gurari pertsonalekin–, eta beste bat da espazio publikoa, non politikak agintzen baitu. Esparru batean, beraz, norbere bizitza sortzailea edo garapen pertsonalarena; eta bestean, esparru publikoa, politikarena. Ez baldin baditugu bi esfera horiek bereizten, politika abentura bat bilaka daiteke: borroka heroiko bat. Sakrifizio heroikoa eta autoimmolazioa. Porrota bera bihurtu zaigu arrazoizko arrakasta baino nobleagoa.

Aukeran, nahiago nukeen, Miranderen ordez, Koldo Mitxelena bat aukeratu izan balu, esan zuena: “Ni demokrata naiz lehendabizi, eta gero abertzale”; edo Spenglerren metafisikaren ordez, John Dewey filosofo sozialdemokrata; edo Miranderen tamainatxora ekarritako Nietzscheren ordez, Vattimoren eta Rortyren Nietzsche metaforazalea, metafisika birrindu zuen filosofo metafora berritzailea. Izan ere, belaunaldi bakoitzak bere erara interpretatu du Nietzsche: 1900eko hamarkadak, naziak, 60-

70eko hamarraldiak, hogei urte geroagoko postmodernoak. Baina halakoxea (eta halakoxe testuingurukoa) idatzi zuen liburua. Edo momentuan momentuko lana izan zela, historia konkretu bati erantzuteko premian idatzia. Borroka baten dilema intelektual eta moralak leuntzeko (edo argi egiteko) laguntzen zuena, beharbada. Ez da besterik *Barkamena*, *kondena*, *tortura* (2012) liburua. Gatozen, azkenik, Azurmendiren *Hizkuntza*, *nazioa*, *estatua* liburuko hirugarren atalera, “Euskal nazioaren etorkizunaz” diharduenera (2017: 96-100). “Politikan, politikan bezala” azpiataltxoan hauxe idatzi zuen: “ETAren zikloa amaiturik, orain politika demokratikoaren arauetara bigundu gura bada, ordezkartza eta bozketa sistemara batik bat, horren mekanismora makurtu beharra dago. Urrutiko helmuga izan liteke burujabetasuna, baina hartarako estreina tresnak behar dira; tresnak lortzeko (demokratikoak), bozak irabazi behar dituzu... Politika demokratikoak bere inperatibo kategorikoak ditu”.

Borroka (armatu eta intelektual) luze baten ondoren, iritsi gara –ezinbestean bezala: “gura bada”, “makurtu behar”, “baina hartarako”, “inperatibo kategorikoa”– daukaguntxo errealitate demokratikoaren oholtza onartzera. Hurrengo paragrafoan, hau: “Ezker abertzale iraultzaileak bere aldetik ezin izan zuen Urrezko Ahari-Larruaren Kolkidaraino arribatu (ispilukeri bat zen itsas mortuan), bigarren nabigazioari ekin bide dio, ezkerrean Iraultzaren abangoardia monolitikoaren tokian subjektuen pluralismoa eta bakoitzaren autonomia bedeinkatzen da... Asmoa ez da txarra apika. (Gizartea kolpe batetik irauli ezin denean, mihi-tru-moiak apaldu eta kolpetxoka-kolpetxoka ahalegindu daiteke)” (2017: 97).

Nabigatzea eta naufragatzea. Bidaiatzea eta sufritzea. Jason eta argonautak. Ulises eta Odisea. Bizitzaren eta patuaren irudi klasikoak dira guztiak. Bai, iraultzarik ezin denean egin, erreformaren bidea geratzen zaigu. Ernesto Laclauk (Rorty, 1998: 60) sententziatu zuen Iraultza sobietarrarekin zabaldu zen zikloa amaitu zela Berlingo harresiaren erortzearekin batera. Eta horrekin batera, bortxaz konkistatutako boterearen ideia, alegia, ekintza prometeiko eta erromantikoaren irudi horrek gure imaginario kolektiboan izan zuen eragin kitzikagarria. Lehen nabigazioan ez zen helburua lortu; helbideek huts egin zuten, alegia, ez ziren nahiko efikazak suertatu helburua eskuratzeko. Saiatu bai, baina... helburu eta bitartekoen kalkuluan huts egin zen. Eta kito!

Balorazio moralak bakoitzarentzat geratzen dira (damua, barkamena eta hori guztia); balorazio politikoak bai eskatzen du arduratsu izatea hartutako erabakiek gizarteari ekarri dizkieten ondorioekin. Max Webe-

rren ildoan, emaitzen edo arduraren etika da politikarena. Eta hor bai ez zaigula besterik gelditzen asmatu ez genuela onartzea baino. Ea bigarren nabigazio horretan asmatzen den! Eta hurrengo paragrafoan: “Beste korapilo bat: politika iraultzailea azken helburuak bero-bero premiaraztetik bizitzen da (eguneroko eginkizun hurbilak gutxiesteko arriskuarekin). Politika demokratikoa hotz-hotzean hurrengo lauzpabost urteak programatzera mugatzen da (urruneko helburuk ahazteko arriskuarekin)” (2017: 98). Eta jarraian Iraultzaren kulturaren kritika sakona egiten da: “Errealitatea, ez administratu soilik eta ez hankaz gora jarri (egunero Iraultza egiten: eta ehun urte horrela..., Iraultzaren ideia Iraultzaren ideologia bihurtzen da eta beti arrazoidunen opioa –diskurtso total ezlekuko, total antzu edo, okerrago, hoberenaren aitzakian hobeagoaren etsaia), ezpada egoera sozialak aldaraziz joan gura baldin bada, eta hori demokratikoki egin...”. Mendebaldekoa gizarte sekularizatu (metafisikatik sekularizatuan) eta demokratikoetan ezerk ez luke izan behar sakratu, ezen maneiatzen ditugun “egiak” geure esku daude, geuk sortuak direlako. Zaila du ezkerak? Sakrifizio epikoak amaitu dira. Jendeak ondo bizi nahi du, ez erredimitua izan. Rorty (2005: 190; 1999: 94) pragmatistak ere badarabil *Cuidar la libertad* (baita *Forjar nuestro país*-en ere) liburuan Azurmendiren esaldia: “hoberenaren aitzakian hobeagoaren etsai”. Hark honela dio zehazki: “Hoberena ez da beti hobeagoa”. Peter Sloterdijk-ek (2018: 72), berriz, honela formulatu zuen ideia bera *¿Qué sucedió en el siglo XX?* liburuan: “Beti da hobereña onaren etsaia”. XVIII. mende erdi aldera zirkulazioan jarri zen “Le mieux est l’ennemi du bien” *dictum*-a da, gaur eta hemen, erreformismo politikoaren aldeko aldarri garbiena; ez, ordea, guztizko utopiaren lilurapean bizi den ezkertiarrena, jomuga utopikoa desagertu arren, atzo arte iparrorratz izan zen horizonteari begirik kendu gabe jarraitzen baitu (Sloterdijk, 2018: 109). Horiek ez dute nahikoa legeak aldatu edo hobetzearekin, sistema iraultzea dute xede. Perfekzioa ez da mundu honetakoa, ez politikan, ez bizitzan. Kanten esaldi ezagun hura hona ekarriz: “gizadiaren egur okertutik ez da ezer zuzenik egin”. Kontuz ba idealista zintzo, bihotz zabal, eder eta handiekin! Mira eta madarikazioa batera. Demokrazia bera da ideal handi bat. Eta nola ez ba, Freudez geroztik demokraziaren oinarrian postulatu ohi den gizabanako arrazional bera ere helburu (ideal) baino ez denean. Honela jarraitzen zuen Azurmendiren kritikak:

“... Beharbada aurreko urteotan, kulturatik eta euskaltasunetik gatozenok batik bat, ideien diskurtsoan gehiegi pentsatu dugu eta gutxiegi jendearen sakelako interes politikoan... Euskalzalea txantxangorri norba-

nako samarra da eta ez dago gaizki haren egitasmo teorikoa amore ematerik gabe idealista izatea (adiera positiboan)...” (2017: 98). Baiki, ez da baina soilik hemengo gaitza. Ez da besterik gertatzen unibertsitate askotako “Teoria” departamenduetan. Politika kulturala hobesten dute politika errearen gainera, beren jarduna kaleko erakunde demokratiko arruntetik gora begitanduz. Zenbat eta abstraktuagoa eta urrunagoa errealitatetik, orduan eta iraultzaileagoak, irudizko haize-errotak iraultzaileetan borroka erretorikoan. Halako exhibizionismo intelektualak irrelebanteak dira politika errealista baterako. Azurmendiren hurrengo esaldiak ere osorik egiten ditut neure, eta gustura parafraseatuko nitzuke, baina ez nuke luzamendutan galdu nahi. Soil-soilik azken gogoeta ekarri nahi dut hona: “Zenbait kasutan –jarraitzen du Azurmendik– konfliktua egon liteke. Baina konfliktua “gainditu” ala konfliktorekin eta diferentziekin bizitzen ikasi, zer bilatu behar dugu?” (2014: 100).

Gogoeta honekin oso atzean utzi ditugu aurreko lanetako planteamendu batzuk, edo beste maila filosofiko eta politiko batera erakarri ditugu. Jakin badakigu, muturrera eramanda, edozein ideariotako azken balioen artean (askatasunaren eta berdintasunaren artean) dagoen bateraezintasuna. Freudez gero badakigu adimenaren eta instintuen arteko borroka nekagarriaz: “ni” arrazionalaren eta inkontziente irrazionalaren artean, instintuen eta sentimendu moralen artean. Arrazoi eta sentimenduen artean, edo norbanakoaren baitan lanean ari diren “ni” diferentiek planteatzen dituzten alternatiba bateraezinen artean. Nola nabigatu Eszila arrazoizkoaren eta Karibdis desiratsuen artean? Badakigu horixe dela norbanako mendebaldar eta modernoaren eguneroko bizitza, eta desira-sorta ugariren artean oreka moduko bat irudikatuz xahutzen ditugula gure indarrak. Ideia diferente eta bateraezinak maniatu beharko ditugula aldiro, ez bataren eta ez bestearen ziurtasun osorik izan gabe. Bizitzarako “jakinduria” hitza erabiltzen dugunean halako zerbaiterako erabiltzen da, hau da, geure barneko desira kontrajarrien artean oreka bat bilatzen asmatzen dugula. Eta politika eta moralaz ari garenean norbanako desberdinen desiren artean oreka bat asmatu beharraz, inoren amets pribatuak kaltetu gabe, eta, ahal dela, besterena inork zapaldu gabe. Rortyk (1993: 53) dioen bezala, ohartzeko garenean “koherentzia” eskatzen zuen egia-erakundearen teoria bat, bateratze edo egokitzearena (edo adiskidetzearena) izan beharko lukeela, ez soilik sinesteei edo usteei buruz, baita sineste eta desiren artekoa ere, Kantengandik pragmatismora pasatzen gara. Ez da gelditzen hor “metafisikaren” izpirik ere.

Eta konfliktoaren ataltxoarekin amaitu aurretik, onestidadearen etikan maisu –eta baita Azurmendiren pentsamenduaren bilakaeran gogoe-tagai– izan diren lekuko gutxi batzuk bildu nahiko nituzke hona: Max Weber, S. Freud, I. Berlin eta –*Martutene* eleberria ere gure etengabeko erreferentzia izanik– Montaigne. “Gizaki moderno gisa bizi nahi duenak, etsi egin behar du ezein aldaketa erradikalen ideala galtzera” esan zuen M. Weber (1974: 125) berak esango du, hurrengo, beste hau: “Egia da politika efikaza beti “posible denaren artea” dela . Baina ez da egia koxkorragoa ezen maiz posible den hori soilik ezinaren alde borrokatuz lor daitekeela”. Etsipena predikatzen zuen beste maisua Freud izan zen; tainamainako errepresio sozial eta kulturalera etsia, nahiz terapian errepresio hori leuntzen ahalegindu. “Ni”aren eta inkontzientearen arteko borroka ezin etsian, gizakiari buruz duen ikuspegia iluna da. Sendatzea baino areago leuntzea, eta “ni”aren arrazionaltasunaren eta inkontzientearen arteko hala moduzko adiskidetzeta. Freudek poeta miresten zuen, baina infantila zeritzon. Gizaki moral arruntak aspertu egiten zuen, baina heldua zeritzon. Moises (edo Anibal) bezalako lege-emaile, kultur sortzaile edo heroiak miresten zituen aldi berean zituen begiko legeari eta kulturari mingaina atera eta bere instintuak libre uzten zituzten errebeldeak (Rieff, 1966: 227). I. Berlin, berriz, hain zuhur eta egonarritsu ideiak aletzeko orduan, eta ideien eta bizitzaren inguruan gogoetatzeko orduan eta, aldi berean, ezin ezkutatu halako sinpatia ironiko bat Sorel edo 60ko hamarraldiko iraultzaileenganako. Balio moralik gabeko kontsumismo hutsalaren gizarteari bizkar emanez, arrunkeari eta asperdurari ihes eginez, bizitza sortzaileago eta sublimeago baten egarri agertzearen (Ignatieff, 1998: 339). Ilustrazioaren optimismotik (eta dogmatikotik) urrun guztiak. Konfliktoak, kontraesanak? Bizitza bezalakoxe. Montaigneren onestidade muturrekoari egindako omenaldia da *Martutenek* behin baino gehiagotan dakarren esaldia: “*C’est ici un livre de bonne foi, lecteur*”. Montaignek (2007: 1440) esaten zuen onestidadearen lepotik estutzen zion soka, obligazio zibikoarena baino askoz ere itogarriagoa zela. Nobelak ere horixe izan nahi luke.

5. Artikuluari (gehiegi luzatu zaigu) hasiera ematen zion galderak ez du honezkero axolarik. Honaino ekarri gaituen solasaren une honetan ez dakit Azurmendik nola egingo lukeen galdera, baina kosta egiten zait sinestea *Demokratak eta biolentoak* liburuan egiten zen bateraezintasun erradikalean formulatuko zukeenik gaur egun. Gure historia aldatu egin da, eta baita geu ere. *Martutene* nobelan interesatzen zaizkigun hiru

pertsonaiak (Abaitua, Martin eta Julia) Otzetatik datoz. Handik datoz, baita ere, Goytisolotarrak, nazionalekin gerra egin zutenak. Otzeta da abertzaletasunaren “etxea”. Handik datoz eta hara bueltatzen dira. Baina alde ere egiten dute, Martutenera (Donostiara) etortzeko. Esan dugun bezala, ez daude hango arnasari uko egiteko; hura ere beren mundua da eta, nolerebait, sentimentalki eta bihotzez hangoak dira. Baina ezingo dute han bizi. José Miguel Ullanen bertso batzuk ere isuri dira nobelan: “*diles / que no hay más raza que el azar / que no hay más patria que el dolor*” (2012: 295). Jakina, ez da egia osoa; baina hortik ere badago. Sagastizabal baserria biziberrituko da bertako semeak eta Argi perutarrek izan duten Peru semearekin. Eta jarraian jaioberriaren alde ospatzen ari direla, semea “*un vasco de verdad*” izatea du desira aitak: “Baina Peru benetako euskalduna izango dela esaterakoan, hitzez hitz “*un vasco de verdad*” da esan duena, ez dago txantxetarako: egiaztapen serioa izan da. Hala ere, Abaitua galdetzen ausartu da zer esan nahi duen “*vasco de verdad*” horrek, ardo goiztiarrak lotsagabetu egin duelako eta arestian bere emazteari erditzen lagundu izanak salbuetsi egiten duelako asmo gaiztorik izan dezakeen usterik. Ez dakiela oso ondo erantzun dio. Euskalduna izatea, jakina, baldintza ezinbestekoa eta zerbait gehiago definitzen ez dakiena. Iza-teko modu bat, estilo bat beharbada, eta irauteko desira. Euskaldun bezala izaten jarraitzeko irrika, hori nahi du Peruk hereda dezan.

Azken topa bat egitea Perurengatik proposatu du Abaituak. [...] Abaituak Peruz “*por Peru*” esaterakoan hark “*para que sea un hombre libre, gizon librea*” erantsi du”³ (2012: 555). Edozein identitate zamatik aske izatea; librea bere bizitzarekin nahi duena egin dezan.

Bibliografia

- Aldekoa, Iñaki, 2015, *68ko belaunaldia*, Donostia: Utriusque Vasconiae.
- Azurmendi, Joxe, 1997, *Demokratak eta biolentoak*, Donostia: Elkar.
- Azurmendi, Joxe, 1998, *Oraingo gazte eroak*, Donostia: Elkar.
- Azurmendi, Joxe, 2007, *Humboldt: hizkuntza eta pentsamendua*, Donostia: Elkar.

[3] Hauxe idatzi zuen Juan José Solozababal-ek, Zuzenbide konstituzionaleko katedradunak, *Martutene* nobelari buruz: “Pero el gran argumento del libro, de lo que va verdaderamente, es el nacionalismo, y el soporte cultural, histórico y antropológico que le sirve de base. Es la explicación nacionalista de un nacionalista, conviene tenerlo en cuenta, pero el testimonio es inapreciable” (*El Imparcial*).

- Azurmendi, Joxe, 2008, *Voksgeist-Herri gogoa: Ilustraziotik Nazismora*, Donostia: Elkar.
- Azurmendi, Joxe, 2014, *Historia, arraza, nazioa*, Donostia: Elkar.
- Azurmendi, Joxe, 2017, *Hizkuntza, nazioa, estatua*, Donostia: Elkar.
- Berlin, Isaiah, 1983, *Contra la corriente*, México: Fondo de Cultura Económica.
- Berlin, Isaiah, 1992, *El fuste torcido de la humanidad*, Barcelona: Península.
- Berlin, Isaiah, 1999, *Las raíces del romanticismo*, Madrid: Taurus.
- Berlin, Isaiah, 2000, *Vico y Herder*, Madrid: Cátedra.
- Bobbio, Norberto, 1998, *Autobiografía*, Madrid: Taurus.
- Bobbio, Norberto, 2005, *Teoría general de la política*, Madrid: Editorial Trotta.
- Dewey, John, 1992, *La reconstrucción de la filosofía*, Barcelona: Planeta.
- Forster, E. M., 1983, *Aspectos de la novela*, Madrid: Debate.
- Freud, Sigmund, 1978, *Obras completas*, Buenos Aires: Amorrortu editores.
- Giddens Anthony, 2002, *Política y sociología en Max Weber*, Madrid: Alianza.
- Goethe, J. W., 2014, *Fausto*, Madrid: Alianza.
- Hobbes, Thomas, 1993, *Del ciudadano y Leviatán*, Madrid: Tecnos.
- Ignatieff, Michel, 1998, *Isaiah Berlin. Su vida*. Madrid: Taurus.
- Joyce, James, 1992, *Artistaren gaztetako portreta*, Bilbao: Ibaizabal.
- Joyce, James, 1999, *Dublindarrak*, Irun: Alberdania.
- Juaristi, Jon, 1997, *El bucle melancólico*, Madrid: Espasa Calpe.
- Montaigne, Michel, 2007, *Ensayos*, Barcelona: Acantilado.
- Rieff, Philip, 1966, *Freud. La mente de un moralista*, Buenos Aires: Paidòs.
- Rorty, Richard, 1993, *Ensayos sobre Heidegger*, Barcelona: Paidòs.
- Rorty, Richard, 1996, *Objetividad, relativismo y verdad*, Barcelona: Paidòs.
- Rorty, Richard, 1998, *Pragmatismo y política*, Barcelona: Paidòs.
- Rorty, Richard, 1999, *Forjar nuestro país*, Barcelona: Paidòs.
- Rorty, Richard, 2005, *Cuidar la libertad*, Madrid: Editorial Trotta.
- Saizarbitoria, Ramon, 2000, *Gorde nazazu lurpean*, Donostia: Erein.
- Saizarbitoria, Ramon, 2012, *Martutene*, Donostia: Erein.

- Sloterdijk, Peter, 2018, *¿Qué sucedió en el siglo XX?*, Madrid: Siruela.
- Sudupe, Jon, 1997, *Muniberen ametsa: euskaltasuna eta modernitatea*, Donostia: Gipuzkoako Kutxa.
- Vattimo, Gianni, 2000, *Diálogos con Nietzsche*, Barcelona: Paidòs.
- Weber, Max, 1974, *Sobre la teoría de las ciencias sociales*, Barcelona: Ediciones Península.
- Weber, Max, 2001, *Sociología del derecho*, Granada: Editorial Comares.